

**Душан Андрејевић, историчар – архивиста**

**Историјски архив Ниш**

andrejevic.d@arhivnis.rs

УДК 929.52 ОБРЕНОВИЋ”1902/1903”(497.11 Ниш)

Оригинални научни рад

Примљено: 26. 5. 2021.

Редиговано: 4. 6. 2021.

Прихваћено: 1. 9. 2021.

### ПОСЕТА АЛЕКСАНДРА И ДРАГЕ ОБРЕНОВИЋ НИШУ 1902/1903. ГОДИНЕ

**Апстракт:** Град Ниш је одмах по ослобођењу од Турака кренуо у убрзану модернизацију. Кнез Милан Обреновић је уложио све своје ресурсе да би се Ниш, а самим тим и остали новоосвојени крајеви, што пре уклопили у нову државу. Народна скупштина и Министарски савет су редовно заседали у Нишу. Владари из династије Обреновић су по ослобођењу 1878. године Ниш учинили другом престоницом Србије. Крајем 1902. и почетком 1903. године краљевски пар, Александар и Драга Обреновић, провео је више месеци у Нишу током којих су прославили крсну славу – Светог Николу, Божић, Нову Годину и двадесетпетогодишњицу ослобођења Ниша. Време проведено у Нишу, краљ Александар је користио за дипломатске активности. Вођени су преговори о посети српског краљевског пара руском двору. Испоставило се да је та дипломатска борба вођена у Нишу, била круцијална за будућност династије Обреновић.

**Кључне речи:** династија Обреновић, Ниш, Ламздорф, Србија, Русија.



Најзначајнија година у нововековној историји Ниша је 1878. година, када је град после вишевековне османске власти ослобођен и враћен матици Србији. Нишлије су све заслуге приписале младом владару Србије – кнезу Милану<sup>1</sup>, касније краљу. Та посебна веза кнеза Милана и Нишлија је врло брзо успостављена, да би се та повезаност одразила и пренела на целу породицу Обреновић и примећује се данас, скоро век и по након ослобођења.

Кнез Милан је одмах по ослобођењу кренуо у модернизацију Ниша и желео је да га претвори у „Другу престоницу”. У селу Горња Топоница код Ниша кнез Милан је купио сто хектара земље, ограђени шанцем и живом оградом, док је у Нишкој Бањи направљен Павиљон, стаклено здање са три куполе, који је служио за одмор после купања.<sup>2</sup> Најрепрезентативнију кућу у Нишу је откупио од Бећир-бега, унука Хафис-паше<sup>3</sup>, претворивши га у своју резиденцију. Зграда је

<sup>1</sup> Кнез Милан Обреновић је имао 23 године када је ушао у ослобођен Ниш.

<sup>2</sup> С. Рајић, Александар Обреновић: владар на прелазу векова: сукобљени светови, Београд 2014, 508.; Ј. Васић, Нишка Бања, Ниш 2007, 54.

<sup>3</sup> Заповедник Ниша од 1795. до 1805. године и командант турске војске на Иванковцу 1805. године.

после реконструкције претворена у двор који је користила династија Обреновић, касније Карађорђевић.<sup>4</sup>

Народна скупштина често је сазивана у Нишу. Идеја је била да се Ниш, као и други ослобођени крајеви, што боље вежу за Србију, да би касније сазивање Скупштине имало мало другачији циљ. Сматрано је да је потребно да се посланици одвоје од превеликог утицаја престонице, и да би на овај начин двор имао бољи надзор над Скупштином.<sup>5</sup> Често су и министарства свој рад обављала из Ниша. Када томе додамо да је и краљевска породица Обреновић проводила и по више месеци у току године у Нишу, онда Ниш са правом може понети назив „Друга престоница”.

Остало је забележено да су краљеви из породице Обреновић у Нишу више пута прославили Нову годину, објављивали престоне беседе, дочекивали званичнике. Чак је у Нишу, почетком 1901. године, уприличен дочек владара суседне Бугарске, Фердинанда Кобурга.<sup>6</sup> У Нишу је краљ Александар Обреновић објављивао неке од својих говора који су имали далеког одјека у јавности, као што је говор о наследству Престола или говор о томе како његовом оцу нема повратка у Србију. У овом граду краљ Александар је примио вест о смрти оца, краља Милана, и са нишког двора објавио текст „Народу српском”<sup>7</sup>.



Један од најсвечанијих дочека породице Обреновић догодио се 1901. године када је краљ Александар први пут дошао са својом супругом у Ниш. Том приликом је направљена Тријумфална капија, постављена код Саборне цркве. Украшена је српским државним обележјима, круном, стилизованим словима А(лександар) и Д(рага), као и стиховима:

*Из уста наших сред храма светог  
дижу се Богу молитве благе.  
За здравље, срећу, краља нам светлог  
дичне му љубе краљице Драге.*

Слика 1: Разгледница из Ниша са мотивом Тријумфалне капије поводом доласка краљевског пара у Ниш 1901. године<sup>8</sup>

И у следећим месецима и годинама краљевски пар је често и радо посећивао Ниш. На путу по Србији у септембру 1902. године,

<sup>4</sup> Б. Андрејевић, Споменици Ниша, Ниш 1996, 15.; Историја Ниша. Књ.1, Од најстаријих времена до ослобођења од Турака 1878. године, ур., Д. Милић, Ниш 1983, 342.

<sup>5</sup> Ж.Живановић, Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века. Књ. 4, Друга половина владавине Краља Александра I до угашења династије Обреновића : 1897–1903, Београд 1925, 55–56.

<sup>6</sup> С. Рајић, н. д., 357.

<sup>7</sup> „Народу Српском”, Српске новине, 30. јануар 1901.

<sup>8</sup> ИАН, ЗФ.

краљ је у Крушевцу и Нишу одржао политичке говоре у којима је изјавио да је незадовољан развојем политичких прилика у земљи.<sup>9</sup>

Посебно се истиче последња посета краљевског пара Нишу, која је трајала од 20. новембра 1902. до 23. јануара 1903. године<sup>10</sup>. Постојало је више разлога зашто је краљевска породица проводила толико времена у Нишу. Као прво, планирана је прослава 25 година ослобођења Ниша, као најважнијег града којег је Србија добила током ослободилачких ратова 1876/77. године. Осим тога, били су у плану и грађевински радови на двору у Београду. Током поменутог посете Нишу на међународном плану су се одигравали веома битни догађаји који су имали утицаја по династију Обреновић, а самим тим и на Краљевину Србију, тако да је тих месеци Ниш био сведок промена које су се дешавале.

### Посета грофа Ламздорфа Нишу

Услед међународних прилика, краљ Александар имао је потребу да се дистанцира од Аустроугарске, тј. од политике свога оца, краља Милана и покуша да се приближи Русији. Главни разлог окретања Русији била је Македонија, јер без руске подршке није могла да успе српска пропаганда у Македонији. Осим тога, заштита руског цара би му много помогла по питању унутрашњих проблема. Женидба са Драгом Машин, као и лажна трудноћа краљице, допринели су великој непопуларности краљице, а самим тим и краља Александра.

Једно од могућих решења за новонасталу ситуацију је потпуна подршка цара Русије Николаја II, коју би обезбедио ако би цар примио у званичну посету краљевски пар из Србије. На тај начин би се јавно приказало како руска царска породица прихвата краљицу Драгу.

Пут у Русију, тако дуго одлаган, очекивао се са сигурношћу у току јесени 1902. године. То је био једини начин да краљица у земљи буде прихваћена и да се заустави антидинастички покрет. О томе најбоље говори изјава из приватног писма руског амбасадора у Србији, послата министру спољних послова Русије грофу Ламздорфу: „Не треба наглашавати да све у овој земљи зависи од краљевог пута у Русију”.<sup>11</sup>

Колики је значај имала предвиђена посета може се закључити и по томе колико је времена требало руском посланику Черикову да саопшти лошу вест краљу Александру. Амбасадор је сазнао да је пут отказан од министра Ламздорфа још почетком септембра 1902. године<sup>12</sup>, али краља Александра, који се у Нишу припремао за пут у Русију, обавестио о одлуци тек почетком октобра. Краљ Александар је коначно схватио да од планиране посете неће бити ништа, јер је отказана четврти пут. Овог пута је било у питању здравствено стање царице.<sup>13</sup>

---

<sup>9</sup> М. Пешић, Политичке странке и увођење парламентаризма у Србији од 1881. до 1903. године, Ниш 2017, 361.

<sup>10</sup> Датуми су навођени по старом јулијанском календару, осим ако није наведено другачије.

<sup>11</sup> С. Рајић, н. д., 493.

<sup>12</sup> Исто, 368.; S. Rajić, „The Russian Secret Service and King Alexander Obrenović of Serbia: (1900–1903)”, *Balkanica XLIII*, Beograd 2012, 162–163.

<sup>13</sup> Стварни разлог није у потпуности разјашњен. Сматра се да су црногорске принцезе, које су биле присутне да руском двору упутиле у проблематичну прошлост краљице Драге, тако да руска царица није желела званичан сусрет са српском краљицом.

Забележено је да је краљ Александар био страшно љут и да је бес искилио на руском амбасадору. Исте вечери, 4. октобра, краљ је отпутовао за Београд, али није желео да прими амбасадора у воз, тако да је Чериков морао да сачека следећи воз, што је било у супротности са сваком дипломатском праксом тога доба.<sup>14</sup>

Наставак дипломатске борбе краљ Александар води из Ниша. Краљ и краљица одлучују да се убрзо врате у Ниш и проведу дужи период у њему. На железничкој станици у Нишу краљевски пар је дочекан 20. новембра 1902. године и остао је у Нишу у континуитету до 23. јануара 1903. године.

По доласку у Ниш, краљевски пар се најпре повукао у двор. Нису приређивали аудијенције, нити су посећивали градска дешавања. Забележено је да су одустали од забаве Нишке грађанске касине због хладноће и послали су мајора Воју Блазнавца са прилогом од 300 динара.<sup>15</sup>

Први пут су се појавили у јавности почетком децембра у Ђурлинској цркви, када су присуствовали свечаности откривања споменика, који је представљао портрет краља Милана уоквирен богато украшеним мермерним рамом. Споменик је освештао епископ нишки Никанор.<sup>16</sup>

Следећа велика манифестација у Нишу била је прослава славе династије Обреновић – Св. Никола. На дан славе одржана је напре свечана архијерска служба у Саборној цркви. Затим је приређен свечан ручак у двору, коме су присуствовале на десетине званица. Били су присутни митрополит београдски Иноћентије, епископ нишки Никанор, сви министри који су били у Нишу, као и виђеније Нишлије и официри. Био је то прворазредни догађај за грађане Ниша.<sup>17</sup>

Иако је централни догађај који је требало да се догоди током посете краљевског пара била двадесетпетогодишњица ослобођења Ниша, ипак је догађај који је оставио највише последица била посета грофа Ламздорфа, руског министра спољних послова.<sup>18</sup>

Посета овако високог госта испровоцирана је проблематичним односима Русије и Србије. Краљ Александар је доживео велико разочарење и политички неуспех отказивањем посете од стране царске Русије. Амбасадор Русије у Краљевини Србији Чериков је сугерисао свом министарству да је неопходно да Русија пошаље у Србију неког од високих државних званичника и на тај начин потврди да ће краљ Александар и даље уживати подршку цара, иако тако није изгледало у јавности. Тај план је добио цареву сагласност и лично шеф руске дипломатије Владимир Николајевич Ламздорф је добио задатак да крене на пут и посети Беч, Ниш и Софију. Цар је сматрао да је „за Бугарску у последње време много учињено” и да нема основа да се задржава у Софији, али на примедбу Ламздорфа да је непријатно проћи кроз Софију а не задржати се, посета Софији је остала.<sup>19</sup>

---

<sup>14</sup> Б. Маршићанин, Тајне двора Обреновића. Књ. 2, Управитељеве белешке, Београд 19??, 55–56.

<sup>15</sup> „Београдске вести”, Мали Журнал, 25. новембар 1902.

<sup>16</sup> С. Рајић, н. д., 475.

<sup>17</sup> „Из двора”, Српске новине, 11. децембар 1902; „Краљево Крсно име”, Мали журнал 6. децембар 1902.

<sup>18</sup> М. Марсенић, Политички живот у Нишу у време владавине Обреновића (1878–1903), Ниш 2010, 161–162.; Ђ. Стаменковић, Кључ Старе Србије: нишке историјске занимљивости из два века, Ниш 1997, 41–42.

<sup>19</sup> С. Рајић, н. д., 370–372.

Краљ Александар је хтео још једном да демонстрира своје незадовољство дипломатским путем, тако да није желео да напушта Ниш, већ је чекао да га Ламздорф посети у његовој нишкој резиденцији. Гроф Ламздорф је 11. децембра дочекан у Београду. Посетио је руско посланство и сутрадан је наставио пут Ниша. Амбасадор Чериков је био болестан и није био у могућности да напушта Београд. Свечани дочек у Нишу организован је још на железничкој станици. Грофа је сачекао председник Министарског савета генерал Димитрије Цинцар-Марковић. Организован је ручак у двору и прва аудијенција код краља Александра била је већ у 16 сати. Министар Ламздорф био је смештен у кући Јована Попића, нишког трговца, коме је министар на разанку поклатио своју фотографију и захвалио се на гостропримству.<sup>20</sup>

У току те посете одржана су три састанка. Поред рашчићавања неспоразума око посете, најбитнији разговори су се водили око ситуације у Македонији, у којој су се сукобљавали интереси Великих сила и балканских држава. Остало је забележено да је краљ Александар непосредно пре доласка министра затражио пет табака папира и да су на састанку краљ и министар записивали нешто, али та документација није пронађена и не може се утврдити шта су и да ли су имали неки писмени договор.<sup>21</sup> Поред тога, гроф Ламздорф је лично желео да упозна краљевски пар и донесе суд о њима. По повратку у Петроград, Ламздорф је званично пренео своје позитивне утиске из Србије. Незванично је руски министар говорио да је краљ нестабилан и сумњичав, за разлику од своје супруге. О овом ставу постоје и другачија мишљења.<sup>22</sup>

Министар спољних послова Русије напустио је Ниш после једне ноћи проведене у њему. Од краља је добио на поклон његову потписану фотографију чији оквир је био украшен златом и сребром код нишких кујунџија.<sup>23</sup> Отишао је до Софије где је пренео ставове своје царевине и преко Ниша наставио пут Беча. Кратко се задржао у Нишу, поразговарао са делегацијом која га је дочекала на станици и наставио даље.

Иако је нишка посета завршена у помирљивом тону, остало је много недоумица и неповерења између Србије и Русије. Коначно министрово наређење (пслато амбасадору Чарикову) је „да се не меша у унутрашње ствари Србије”, већ да води рачуна да његова спољна политика и даље буде у потпуном складу са руском. Чариков је у аутобиографији написао: „Ламсдорф није знао, као ни ја, да је ово наређење смртна опасност за краља и краљицу.”<sup>24</sup>

<sup>20</sup> Кућа Попића била је позната у Нишу управо по томе што је често гостила важне госте и посетиоце Ниша. За време Првог светског рата, до октобра 1915. године, ова кућа је била резиденција краља Петра Карађорђевића и представљала је стениште политичког живота Србије током 1914. и 1915. године.

<sup>21</sup> Б. Маршићанин, н. д., 77.; Ђ. Митровић, „Предмети Обреновићау њиховом двору у Нишу и објектима у околини затечени и пописани после преврата 29. маја 1903. године”, у: Зборник, 11, Ниш 2002, 109–138.

<sup>22</sup> С. Рајић, н. д., 373; С. Јовановић, Влада Александра Обреновића, Књ. 3, Београд 1936, 449.; N. V. Tcharukow, Glimpses of high politics: through war & peace 1855–1929, London 1931, 234.

<sup>23</sup> „Дао му слику”, Мали журнал, 16. децембар 1902.

<sup>24</sup> N.V. Tcharukow, op. cit., 234.

### Прослава двадесетпетогодишњице ослобођења Ниша

Након одласка грофа Ламздорфа, краљевски пар је наставио са својим активностима у Нишу. Учестале су министарске седнице у Нишу, краљевски пар шаље добротворне прилоге сиротињи и у току су биле обимне припреме за прославу двадесетпетогодишњице ослобођења Ниша. Годишњица ослобођења Ниша је 29. децембра 1902. године по јулијанском или 11. јануара 1903. године по грегоријанском календару. И до сада је Ниш организовао овакве прославе, али ова је била најсвечанија до сад.

Пар дана пре прославе, у граду су се сви ужурбано спремали. Све куће, радње, државна надлештва, школе, касарне су била украшене српским заставама и зеленилом. Нарочито је био уређен центар града, потез од Саборне црквом преко Обреновићеве улице, па све до двора, Трга краља Милана и Тврђаве. Испред Резиденције постављени су зимзелени славолуци, заставе, а видели су се и парадни кораци. Централни догађај је планиран да се одигра у хотелу „Европа” у Вождовој улици. На декорацији хотела ужурбано су радили службеници општине, војници, као и радници железничке радионице. Улаз у хотел је посебно био декорисан. Направљена је имитација капије Нишке тврђаве, поред које су стајала два топа, а унутрашњост је била украшена зеленилом, заставама, оружјем, а у дну сале направљен је престо за краљевски пар.<sup>25</sup>



Слика 2: Краљ Александар и краљица Драга са свитом испред Павиљона у Нишкој Бањи<sup>26</sup>

---

<sup>25</sup> „Са прославе двадесетпетогодишњице ослобођења Ниша”, Нишки заставник, 1. јануар 1903.

<sup>26</sup> ИАН зф. 3911.

Грмљавина топова са бедема Тврђаве означила је почетак прославе. Архијерска служба започела је у 7 сати у Саборној цркви. Службу је водио епископ Никанор са свим нишким свештеницима. Од двора до Саборне цркве била је упарађена војска. Краљ Александар и краљица Драга присуствовали су служби у Саборној цркви. Из цркве, кренула је литија према Тргу краља Милана где је одржан парастос преминулом краљу, као и освећење места на коме би требало да се подигне Споменик краљу Милану и ослободиоцима Ниша.

Прослава је настављена у хотелу „Европа” где је припремљен свечани ручак за велики број званица и краљевски пар Обреновић. Током прославе краљ и краљица су објавили како су приложили 80.000 динара за подизање окружне болнице у Нишу, што је била велика сума. Краљ Александар је приликом свечаности у хотелу одржао пригодан говор којим се, између осталог, осврнуо на међународне прилике у којима се Србија налази, јер је ова свечаност коришћена за наставак дипломатског надмудривања заинтересованих страна, српских и руских на првом месту. Тај говор је дуго био тема разговора у дипломатским круговима јер је краљ навео да „ни једну стопу земље на Балкану неће моћи нико више добити, ако и Србија не добије свога јакога дела.”<sup>27</sup> Са друге стране, на поменутом банкету, прочитан је телеграм руског цара који је послат краљу Александру:

*Његовом Величанству Краљу  
АЛЕКСАНДРУ I*

*Ниш*

*На знамениту двадесетпетогодишњицу од освајања градаи вароши Ниша, кад се најуспешнијом операцијом српско оружје у руско-турском рату 1877. и 1878. године увенчало славом, Мени је особито и пријатно изјавити Вашем Величанству Моја искрена честитања са жељама да за даље цветање српске војске кад има да служи мирноме развићу и напредку Русији сродног српскога народа.*

*Николај.*<sup>28</sup>

Овај телеграм је, у царевом име, послао гроф Ламздорф. Краљ је одговорио да је дирнут царевом пажњом према њему, српском народу и војсци. Честитка је требало да подсети српског краља да је Русија била главна савезница у ослобађању нових територија и да укаже на аналогију актуелног тренутка у Старој Србији и Македонији, тј. да му ваља дићи војску када га Русија позове.<sup>29</sup>

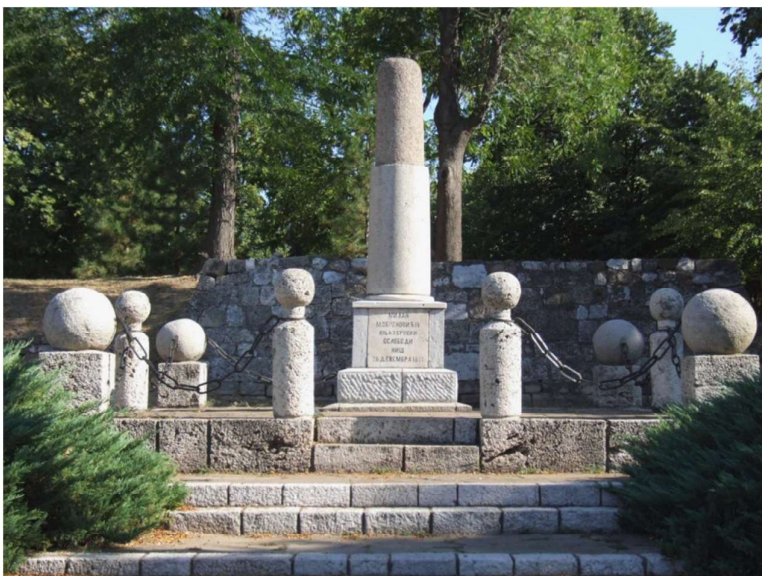
Након ручка, краљевски пар се вратио у свој двор, а свечаност се наставила предавањем и концертом у школи код Саборне цркве, представом нишког позоришта Синђелић и завршила се свечаном игранком у хотелу „Европа”.<sup>30</sup>

<sup>27</sup> „Говор”, Нишки заставник, 1 јануар 1903.; С. Рајић, н. д., 379–381.

<sup>28</sup> „Његовом Величанству Краљу Александру I”, Нишки заставник, 1 јануар 1903.; Српске новине, 31. децембар 1902.; Београдске општинске новине, 5. јануар 1903.

<sup>29</sup> С. Рајић, н. д., 374.

<sup>30</sup> „Са прославе двадесетпетогодишњице ослобођења Ниша”, Нишки заставник, 1. јануар 1903.



Слика 3: Споменик Ослободиоцу краљу Милану, подигнут током прославе двадесетогодишњице ослобођења Ниша

Прослава двадесетогодишњице ослобођења Ниша, може се рећи, заокружена је спомеником који је подигнут у славу краља Милана Обреновића и ослободиоцима Ниша. Споменик је постављен у Нишкој тврђави. У облику је пушчаног метка и ђулад која се налазе на стубовима која га оивичују су коришћена у борбама за ослобођење Ниша 1877. године. На постољу је плоча са натписом: „Милан М. Обреновић књаз српски ослободи Ниш 28. децембра 1877. године”. Споменик је израдио италијански мајстор Вићенцо Калитерна.<sup>31</sup> Остаје једино недоумица да ли је тај споменик био планиран за трг краља Милана или је била планирана израда новог споменика на тргу краља Милана.

Краљ Александар и краљица Драга провели су у Нишу још скоро пун месец. Провели су Нову годину у Нишу, заједно са свим министрима. Обилазили су околину Ниша, посетили су Нишку Бању, Белу Паланку. Министарске седнице су биле учестале. Остали су у Нишу до 23. јануара 1903. године, када су се коначно вратили за Београд. За Ниш се више нису враћали, мада је остало забележено да су краљ и краљица за Васкрс 1903. године послали епископу нишком Никанору скупочене поклоне – архијерејски напрсни крст и панагију, који се и данас чувају у ризници Епархије нишке.<sup>32</sup>

Упркос дипломатским и политичким напорима да среди нагомилане проблеме на спољном и унутрашњем плану, краљ Александар није успео, и заједно са својом супругом трагично је настрадао у ноћи између 28. и 29. маја 1903. године. На тај начин угасила се династија Обреновић.

---

<sup>31</sup> Б. Андрејевић, н. д., 85.; М. Макарић, „Репрезентативни портрети владара династије Обреновић из Збирке историје уметности Народног музеја у Нишу”, у: Обреновићи у музејским и другим збиркама Србије и Европе. 4, ур. А. Марушић и А. Боловић, Горњи Милановац 2017, 135.

<sup>32</sup> Д. Мидић, Историја Православе епархије нишке, Ниш 2019, 165.



### Закључак

Посета краљевског пара Обреновић крајем 1902. и почетком 1903. године представља последњу и најзначајнију у низу посета краљевске куће Обреновић Нишу. Тешко их је све набројати, али може се констатовати да су Обреновићи и Ниш створили један посебан однос. Краљ Милан је постао „Први почасни грађанин нишки”, Ниш је добио своју краљевску резиденцију, страни владари, министри и народни посланици су били редовни гости, чак је обезбеђен новац и пројекат за нови епископски двор. Ниш је у време династије Обреновић делимично преузео прерогативе престонице. Током последње посете у Нишу су се дешавале круцијалне ствари за династију Обреновић али и за Ниш. Прослава двадесетогодишњице ослобођења и посета руског министра спољних послова ставила је Ниш накратко у центар политичких дешавања Балканског полуострва. Такав значај Ниш је, у савременом добу, имао само још када је био „ратна престоница” током 1914. и 1915. године.

Нишлије нису могле ни желеле да се са трагедијом династије Обреновић помире тако лако, што показује и реакција официра нишког гарнизона, познатија као „нишка контразавера”.<sup>33</sup> Та повезаност Ниша са династијом Обреновић, упркос разним, другачијим приликама које су уследиле током XX века никада није престала, тако да је и данас централни трг у Нишу је Трг краља Милана а главна улица је Обреновићева.

---

<sup>33</sup> Д. Васић, *Деветско трећа*, Београд 2003, 119–125.; М. Ђорђевић, „Деветстотрећа виђена из Ниш”, *Нишки зборник*, 1, Ниш 1973, 103–115.

## Извори

Историјски архив Ниш, Збирка фотографија.

## Литература

- Андрејевић, Борислав. Споменици Ниша, Ниш 1996.  
Васић, Драгиша. Деветско трећа, Београд 2003.  
Васић, Јовица. Нишка Бања, Ниш 2007.  
Ђорђевић, Мирослав. „Деветстотрећа виђена из Ниш”, Нишки зборник 1, Ниш 1973.  
Живановић, Живан. Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века. Књ. 4, Друга половина владавине Краља Александра I до угашења династије Обреновића : 1897–1903, Београд 1925.  
Историја Ниша. Књ.1, Од најстаријих времена до ослобођења од Турака 1878. године, ур., Д. Милић, Ниш 1983.  
Јовановић, Слободан. Влада Александра Обреновића, Књ. 3, Београд 1936.  
Макарић, Мара. „Репрезентативни портрети владара династије Обреновић из Збирке историјеуметности Народног музеја у Нишу”, у: Обреновићи у музејским и другим збиркама Србије и Европе. 4, ур. Александар Марушић и Ана Боловић, Горњи Милановац 2017.  
Марсенић, Милош. Политички живот у Нишу у време владавине Обреновића (1878–1903), Ниш 2010.  
Маршићанин, Божо. Тајне двора Обреновића. Књ.2, Управитељеве белешке, Београд 19??.  
Мидић, Далибор. Историја Православе епархије нишке, Ниш 2019.  
Митровић, Ђорђе. „Предмети Обреновићау њиховом двору у Нишу и објектима у околини затечени и пописани после преврата 29. маја 1903. године”. Зборник, 11, Ниш 2002.  
Пешић, Мирослав. Политичке странке и увођење парламентаризма у Србији од 1881. до 1903. Године. Ниш 2017.  
Рајић, Сузана. Александар Обреновић: владар на прелазу векова: сукобљени светови, Београд 2014.  
Стаменковић, Ђорђе. Кључ Старе Србије: нишке историјске занимљивости из два века, Ниш 1997.  
Rajić, Suzana. „The Russian Secret Service and King Alexander Obrenović of Serbia: (1900–1903)”. *Balkanica XLIII*, Beograd 2012.  
Tcharykow, N.V. „Glimpses of high politics: through war & peace 1855–1929”, London 1931.

## Штампа

Београдске општинске новине (1903)  
Мали Журнал (1902, 1903)  
Нишки заставник (1903)  
Српске новине (1902)